

1

ΠΑΙΓΝΙΑ ΣΤΑ ΟΠΟΙΑ ΕΠΙΔΙΔΟΝΤΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ

Στην καλύτερη εκδοχή της, η πολιτική συνιστά εκπολιτιστική δραστηριότητα. Μπορεί να διαφυλάξει την ειρήνη, να προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματα, να προαγάγει την οικονομική ευημερία και να ενθαρρύνει την αριστεία στις τέχνες και τις επιστήμες. Στη χειρότερη εκδοχή της, ωστόσο, η πολιτική –ιδιαίτερα για εκείνους που βρίσκονται στην πλευρά των ηττημένων του αγώνα για εξουσία– επιφέρει πόλεμο, τυραννία, οικονομική καταστροφή και βαρβαρότητα. Ακόμη και σε χώρες με δημοκρατικό πολίτευμα και σύνταγμα, η πολιτική στη χειρότερη εκδοχή της εμπεριέχει το ψεύδος, την εξαπάτηση και την κακοήθεια. Σε αυτό το κεφάλαιο εξερευνούμε την πολιτική στην καλύτερη και στη χειρότερη εκδοχή της, εξετάζοντας ορισμένα κλασικά μοντέλα στην ιστορία, τη λογοτεχνία και την πολιτική φιλοσοφία. Αυτά τα παραδείγματα υποδεικνύουν συγκεκριμένα μοτίβα, τα οποία ονομάζουμε «πολιτικά παίγνια».

Το παίγνιο της πολιτικής

Η **πολιτική** (politics) είναι μια διαδικασία, εντός ή μεταξύ πολιτικών κοινοτήτων, με την οποία: (1) αρθρώνονται, συζητούνται και προδιαγράφονται δημόσιες αξίες· (2) ποικίλοι πολιτικοί δρώντες (άτομα, ομάδες συμφερόντων, τοπικές ή περιφερειακές κυβερνήσεις και έθνη) συνεργάζονται και αγωνί-

Μαθησιακοί στόχοι του κεφαλαίου

Αφού μελετήσετε αυτό το κεφάλαιο, θα είστε σε θέση να κάνετε τα εξής:

1. Να περιγράψετε τους τρόπους με τους οποίους η σπουδή της πολιτικής εμπεριέχει τόσο το στοιχείο της ηθικής κρίσης σχετικά με τους στόχους όσο και εκείνο της επιστημονικής κατανόησης του τρόπου που λειτουργεί η πολιτική.
2. Να συζητήσετε το πολιτικό παίγνιο της εξάλειψης.
3. Να εξηγήσετε το πολιτικό παίγνιο του λιονταριού και της αλεπούς.
4. Να περιγράψετε το πολιτικό παίγνιο της πολιτικής ανυπακοής.

ζονται για την εξουσία προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ζωτικές ανάγκες τους, να προστατεύσουν τα θεμελιώδη συμφέροντά τους και να προωθήσουν τις επιθυμίες τους· (3) λαμβάνονται και εφαρμόζονται αποφάσεις επί ζητημάτων δημόσιας πολιτικής. Αν και υπόκεινται σε ορισμένους περιορισμούς που επιβάλλονται από το ευρύτερο περιβάλλον, οι πολιτικοί δρώντες είναι παρ' όλα αυτά σε αξιοσημείωτο βαθμό ελεύθεροι να διαμορφώνουν τη μοίρα τους – είτε με θετικό είτε με αρνητικό τρόπο. Έχουν τη δημιουργική ικανότητα να ανταποκρίνονται στα πολιτικά προβλήματα με διάφορους τρόπους. Τα πολιτικά παίγνια που θα αναλύσουμε απεικονίζουν μια ποικιλία τέτοιων τρόπων ανταπόκρισης. Η από πλευράς σας κριτική αξιολόγηση αυτών των παιγνίων θα πρέπει να προαγάγει τρεις από τους κεντρικούς σκοπούς αυτού του βιβλίου:

1. Να εμβαθύνετε στην κριτική διερεύνηση της αγαθής πολιτικής ζωής
2. Να ενισχύσετε την επιστημονική σας κατανόηση της πολιτικής
3. Να αναπτύξετε την ικανότητά σας για σώφρονα πολιτική κρίση

Επιλέξαμε τα παίγνια που ακολουθούν επειδή απεικονίζουν ένα ευρύ φάσμα πολιτικής δραστηριότητας – φυσική εξόντωση, αγώνα για την εξουσία και μη βίαιη πολιτική ανυπακοή. Αυτά τα μοτίβα απεικονίζουν διάφορες μορφές **ισχύος**: τη στρατιωτική ισχύ, την πολιτική πανουργία και την έκκληση στη συνείδηση. Παρόλο που δεν περιλαμβάνουμε ένα συγκεκριμένο παίγνιο για να απεικονίσουμε τις αθέατες και υπόγειες διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο συνταγματικών παιγνίων όπως η «διαπραγμάτευση» – που συνήθως αναφέρεται ως πολιτική της διευθέτησης –, αυτό το μοτίβο γίνεται συχνά αντικείμενο πραγμάτευσης σε όλο το βιβλίο.

Στοιχεία του παιγνίου

Σε αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο, το πρωταρχικό ερώτημά μας είναι το εξής: Πώς μπορεί η μεταφορά του παιγνίου να χρησιμεύσει στην από πλευράς μας κατανόηση της πολιτικής; Τα πολιτικά παίγνια που παρουσιάζουμε είναι την ίδια στιγμή δραματικά και εκπαιδευτικά. Δραματικά, στον βαθμό που μπορούν να αποδειχθούν διασκεδαστικά. Εκπαιδευτικά, στον βαθμό που μπορούν να ενισχύσουν την κριτική σκέψη, όπως επίσης να διαμορφώσουν πολιτικό χαρακτήρα και σώφρονα κρίση. Μπορεί όμως μια τόσο σοβαρή υπόθεση όπως η πολιτική να αποκαλείται παίγνιο; Με αυτό τον όρο, δεν θέλουμε σε καμία περίπτωση να υπονοήσουμε κάποιου είδους ψυχαγωγική δραστηριότητα άνευ βαρύτητας. Από την άλλη μεριά, αυτό που επιδιώκουμε να υποδείξουμε είναι ότι η πολιτική στο σύνολό της, εννοούμενη ως ανταγωνισμός, φέρει ορισμένα βασικά στοιχεία, τα οποία συναντώνται και σε άλλα είδη παιγνίων. Ένα παίγνιο περιλαμβάνει **παίκτες** – μετέχοντες που κερδίζουν ή χάνουν, που ανταγωνίζονται ή συνεργάζονται για την επίδιξη ορισμένων στόχων, που ασκούν εξουσία ή ό,τι υπαγορεύει η βούλησή τους, που απολαμβάνουν ή υποφέρουν. Το **διακύβευμα** του παιγνίου είναι οι στόχοι που μπορούν να κερδηθούν με τη νίκη ή να χαθούν με την ήττα. Οι **κανόνες** είναι οι εκ των προτέρων συμφωνημένες διαδικασίες που πρέπει να ακο-

λουθηθούν προκειμένου το παίγνιο να διατηρήσει την ταυτότητά του. Αυτοί οι κανόνες ρυθμίζουν τη διεξαγωγή του παιγνίου. Τέλος, τα παίγνια απαιτούν **στρατηγικές και τακτικές** – σχέδια δράσης, σχήματα επίθεσης ή άμυνας και κρίσεις που επιφέρουν τη νίκη ή την ήττα.

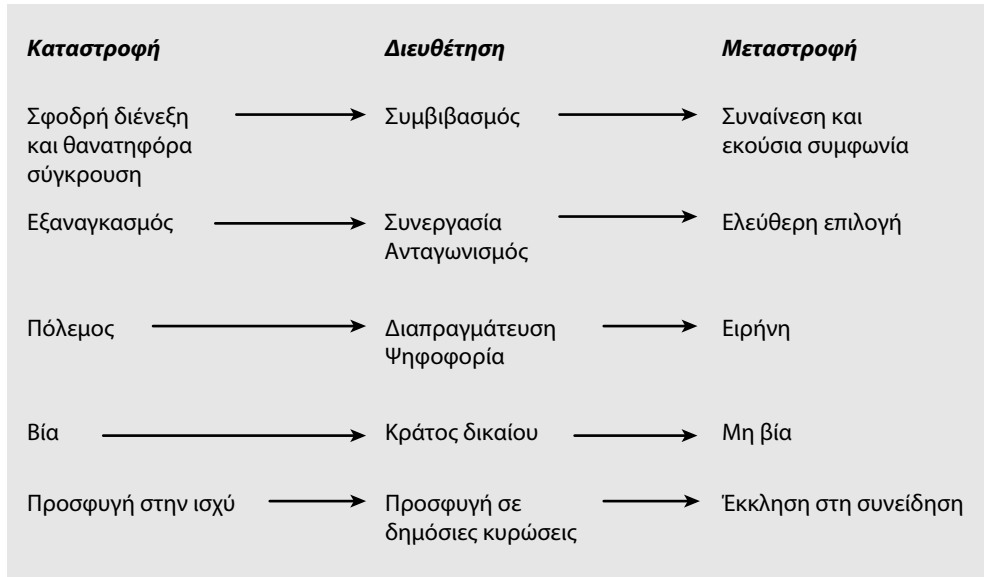
Έτσι, ένας τρόπος για να εννοήσουμε την πολιτική είναι να την αντιληφθούμε ως έναν αγώνα –έναν αγώνα που προσομοιάζει με παίγνιο– για την εκπλήρωση ορισμένων σκοπών, για την απόκτηση, τη διατήρηση και τη χρήση της εξουσίας, τέλος για τη διαμόρφωση δημόσιας πολιτικής. Θεωρώντας την πολιτική με αυτό τον τρόπο, μπορούμε να διερευνήσουμε καλύτερα τα βασικά μοτίβα της. Δυστυχώς, τα παίγνια στα οποία επιδίδονται οι πολιτικοί είναι πιο περίπλοκα από το ποδόσφαιρο ή το σκάκι. Σε αντίθεση με τους μετέχοντες σε αυτά τα παίγνια, οι πολιτικοί που εμπλέκονται σε μια δεδομένη μάχη μπορεί να μην ακολουθούν τους ίδιους κανόνες ή κάποιο ευδιάκριτο σύνολο οδηγιών. Μπορεί ακόμη και να αλλάξουν τους κανόνες στη μέση του παιχνιδιού, ενώ νέοι παίκτες μπορεί συχνά να εισέλθουν στο παιχνίδι σε απρόβλεπτους χρόνους. Αν όλοι οι παίκτες δεν ακολουθούν τους ίδιους κανόνες, τότε οι παίκτες που πρέπει να απαντήσουν στους αντιπάλους τους βρίσκονται σε σημαντικά μειονεκτική θέση. Αυτή η συνθήκη δημιουργεί το είδος σύγχυσης και εγρήγορσης που ονομάζουμε «φαινόμενο της Αλίκης στη Χώρα των Θαυμάτων». Όταν παίζει κροκέ στη Χώρα των Θαυμάτων, η Αλίκη δεν έχει συνηθίσει να χρησιμοποιεί σκαντζόχοιρους αντί για μπάλες κροκέ, φλαμίνγκο αντί για μαστούνια και στρατιώτες αντί για μικρά τόξα. Ούτε είναι συνηθισμένη σε ένα σύστημα όπου ο κατηγορούμενος πρώτα αποκεφαλίζεται και μετά δικάζεται!

Για να επιδεινωθεί η σύγχυση που δημιουργείται όταν δεν υπάρχει εκ των προτέρων συμφωνία για τους κανόνες, οι πολιτικοί συχνά μεταπηδούν από το ένα παίγνιο στο άλλο χωρίς προειδοποίηση. Κατά συνέπεια, ένας συμμετέχων ενδέχεται να μην έχει επίγνωση του καθοριστικού παιγνίου –και των κανόνων του– παρά μόνο τη στιγμή που ο αγώνας έχει λάβει τέλος. Οι πολιτικοί μπορεί επίσης να επιχειρήσουν να επιδοθούν σε πολλαπλά παίγνια ταυτόχρονα.

Το συνεχές φάσμα «καταστροφή-διευθέτηση-μεταστροφή»

Μπορούμε να επινοήσουμε ένα σχήμα που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε την ποικιλία των πολιτικών παιγνίων; Διάφορες ταξινομήσεις είναι δυνατές. Στο Σχήμα 1.1, τα παίγνια εκτείνονται κατά μήκος ενός συνεχούς φάσματος που περιλαμβάνει την καταστροφή, τη διευθέτηση και τη μεταστροφή. Στο ένα άκρο του φάσματος βρίσκονται τα παίγνια που αποσκοπούν στην πλήρη **καταστροφή** του αντίπαλου παίκτη. Αυτά τα παίγνια χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της θανατηφόρας σύγκρουσης και του πολέμου. Η βία –συμπεριλαμβανομένης της **τρομοκρατίας** και των βασανιστηρίων– κυριαρχεί, ενώ, για την άσκηση της εξουσίας, γίνεται χρήση πολιτικών, οικονομικών, ψυχολογικών και στρατιωτικών μέσων επιβολής.

Εξέχον παράδειγμα ενός τέτοιου παιχνιδιού καταστροφής είναι η εξόντωση από τον Stalin όσων θεωρούσε εχθρούς εντός της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Stalin ανήλθε στην

ΣΧΗΜΑ 1.1 Το συνεχές φάσμα «καταστροφή-διευθέτηση-μεταστροφή»

Πηγή: Αρχείο των συγγραφέων.

εξουσία λίγο μετά τον θάνατο του Lenin το 1924 και κυβέρνησε με δικτατορική εξουσία μέχρι τον θάνατό του το 1953. Μέσω των ενεργειών και των πολιτικών του, εκτελέστηκαν υψηλόβαθμοι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες, καθώς και εκατομμύρια άλλοι άνθρωποι που ήταν ύποπτοι για έλλειψη αφοσίωσης στο καθεστώς. Πολλοί δολοφονήθηκαν με τρόπο απροκάλυπτο, άλλοι αφέθηκαν να πεθάνουν από την πείνα (με γνωστότερο παράδειγμα αυτό του λιμού στην Ουκρανία που προκλήθηκε από το κράτος στα μέσα της δεκαετίας του 1930) και πολλοί άλλοι άφησαν την τελευταία τους πνοή σε στρατόπεδα συγκέντρωσης αντιφρονούντων, αυτό που ο Ρώσος συγγραφέας Aleksandr Solzhenitsyn ονόμασε «Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ», μια αλυσίδα στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας, η οποία εκτεινόταν σε όλη τη Σοβιετική Ένωση.¹ Κανείς δεν επιτρεπόταν να σταθεί εμπόδιο στον δρόμο του προς την απόλυτη εξουσία.

Ο Hitler απεικονίζει και αυτός ένα μοτίβο καταστροφής αντιπροσωπευτικό του 20ού αιώνα. Και αυτός σκότωσε υψηλόβαθμα μέλη του κόμματός του που τον είχαν βοηθήσει να ανέλθει στην εξουσία. Και αυτός εξάλειψε κάθε ουσιαστική αντιπολιτευόμενη δύναμη. Η βάρβαρη εκστρατεία του οδήγησε σε δολοφονικές επιθέσεις εναντίον των γειτόνων της Γερμανίας, στη μετατροπή σε δούλους εκατομμυρίων ανθρώπων που εξαναγκάστηκαν να εργαστούν για τη ναζιστική πολεμική μηχανή, σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και στον θάνατο εκατομμυρίων Γερμανών και άλλων Ευρωπαίων, και, τέλος, στο Ολοκαύτωμα (τη συστηματική δολοφονία έξι εκατομμυρίων Εβραίων).

Ως πιο πρόσφατα παραδείγματα του παιγνίου της καταστροφής θα μπορούσαν να

αναφερθούν αυτά της γενοκτονικής σφαγής στην Καμπότζη (Καμπούτσεα) της Νοτιο-ανατολικής Ασίας τη δεκαετία του 1970· της γενοκτονίας στη Ρουάντα στα μέσα της δεκαετίας του 1990· της **εθνοκάθαρσης** στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κατά την ίδια δεκαετία· των μαζικών σφαγών που σημειώθηκαν στο Νταρφούρ του Σουδάν στην Αφρική τη δεκαετία του 2000· των τρομοκρατικών επιθέσεων που έπληξαν τη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον, με την ολική καταστροφή των πύργων του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου και τη μερική καταστροφή του Πενταγώνου το 2001· της άγριας καταστολής του συριακού λαού από την ίδια την κυβέρνησή του το 2011 και το 2012, που τελικά μετατράπηκε σε τρομερό εμφύλιο πόλεμο· τέλος, της βάρβαρης διακυβέρνησης του Kim Jong-un στη Βόρεια Κορέα. Αυτές οι καταστροφές είναι ενδεικτικές της φρικτής πραγματικότητας της πολιτικής του 20ού αιώνα στη χειρότερη εκδοχή της, η οποία, καθώς φαίνεται, δεν πρόκειται να αλλάξει στον 21ο αιώνα. Θα συνεχιστεί, άραγε, και σ' αυτό τον αιώνα αυτού του είδους η καταστροφή;

Στο μέσον του συνεχούς φάσματος βρίσκονται τα παίγνια **διευθέτησης**, τα οποία χαρακτηρίζονται από συνεργασία, διαπραγμάτευση και ψηφοφορίες. Αυτό το μοτίβο πολιτικής χαρακτηρίζεται από ελεύθερες εκλογές, δικομματικό ή πολυκομματικό σύστημα, δημόσιο διάλογο και συνταγματική δράση σύμφωνα με το κράτος δικαίου. Τα παίγνια διευθέτησης κυριαρχούν στις φιλελεύθερες δημοκρατίες και στα δημοκρατικά σοσιαλιστικά καθεστώτα. Ωστόσο, παραλλαγές αυτών των παιγνίων προκύπτουν και σε αυταρχικά καθεστώτα.

Στο άλλο άκρο του συνεχούς φάσματος βρίσκονται τα παίγνια που χαρακτηρίζονται από την ειρηνική **μεταστροφή** του αντιπάλου. Αυτό το μοτίβο πολιτικής τονίζει την εκούσια συμφωνία και αποδίδει έμφαση στην ελεύθερη επιλογή. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής, ακόμη και μια απόφαση της πλειοψηφίας μπορεί να αγνοηθεί αν η πλειοψηφία αποκλίνει από τις αξιώσεις της συνείδησης. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται στα παίγνια μεταστροφής είναι η αγάπη, η συνείδηση και η λογική. Αν τα παίγνια καταστροφής βασίζονται σε αυθαίρετα δικτατορικά διατάγματα και τα παίγνια διευθέτησης βασίζονται στη συνταγματική αρχή της πλειοψηφίας, τότε τα παίγνια μεταστροφής προσβλέπουν στην απόλυτη συμφωνία. Οι παίκτες του παιγνίου της μεταστροφής –για παράδειγμα, θρησκευτικές ομάδες όπως η Εταιρεία των Φίλων (Κουάκεροι)– μπορεί να επιδιώκουν να ασκήσουν επιρροή (μια εκδοχή της εξουσίας), με τη διαφορά ότι αυτή η επιρροή βασίζεται, όπως υποστηρίζουν, στην αλήθεια και στην αγάπη παρά στον κανόνα της πλειοψηφίας ή στη φυσική ισχύ.

Έτσι, η χρήση της εξουσίας με σκοπό να οδηγηθούν οι πολιτικοί δρώντες να πράξουν αυτό που, υπό κανονικές συνθήκες, δεν θα έπρατταν κυμαίνεται ανάμεσα σε δύο πόλους: σε εκείνον της καταστροφής, που χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της συντριπτικής βίας, και στον άλλο της μεταστροφής, όπου άρχει η χαρισματική ή πνευματική δύναμη και η οποία χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της ελεύθερης έκκλησης, με λόγια και με πράξεις, στο μυαλό και στην καρδιά. Τα πολιτικά παίγνια, λοιπόν, μπορεί να περιλαμβάνουν σφοδρές διενέξεις και θανατηφόρες συγκρούσεις, ήπιο ανταγωνισμό και ειρηνική διευθέτηση, ή στοργική συναίνεση και μη εξαναγκαστική συμμόρφωση.

Εκτός από την καταστροφή ή τη μεταστροφή, η ισχύς –καθώς αναπτύσσεται κατά

μήκος του φάσματος– μπορεί να χρησιμοποιηθεί και με άλλους τρόπους: για να εξισορροπήσει, να αποπροσανατολίσει ή να υποστηρίξει. Προκειμένου να ασκήσουν επιρροή, οι πολιτικοί δρώντες μπορούν, για παράδειγμα, να χρησιμοποιήσουν τη μέθοδο του «καρότου και του ραβδιού»: Μπορούν να υποσχεθούν και να παράσχουν πλήθος προνομίων και ανταλλαγμάτων (χρήματα, αγαθά, υπηρεσίες, θέση, κύρος) ή να απειλήσουν και να ανταποδώσουν με κυρώσεις (προκαλώντας την απώλεια προνομίων και ανταλλαγμάτων).

Συνεπώς, η πολιτική συμπεριφορά είναι συχνά ένα μείγμα βίας και δημοκρατικών διαδικασιών, αυθαίρετης ισχύος και κράτους δικαίου, εκφοβισμού και ενθάρρυνσης. Ο χαρακτήρας του παιχνιδιού εξαρτάται σημαντικά από τον βαθμό σφραροσύνης των παικτών, από τα διακυβευόμενα ζωτικά συμφέροντα, από το καθεστώς των κανόνων και του δικαίου, καθώς και από την ικανότητα για συνετή κρίση σχετικά με ζητήματα δημόσιας πολιτικής και στρατηγικής.

Τώρα, θα στραφούμε σε ορισμένα δραματικά παίγνια, τα οποία αντλούμε από την ιστορία, τη λογοτεχνία και την πολιτική θεωρία. Αυτά τα παραδείγματα απεικονίζουν τον τρόπο που διεξάγεται το παίγνιο της πολιτικής στις ποικίλες εκδοχές του.

Εξάλειψη: Η πολιτική της καταστροφής

Η **εξάλειψη** συνιστά ένα, εκ πρώτης όψεως, απλό παίγνιο. Επιζητώντας να κυριαρχήσει ολοκληρωτικά, ένας παίκτης συναντά αντίσταση, οπότε και προσφεύγει στη χρήση ωμής φυσικής ισχύος προκειμένου να καταστρέψει έναν αντίπαλο. Η εξάλειψη αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της απόλυτης χρήσης βίας κατά τον αγώνα για την κατάκτηση της εξουσίας. Φυσικά, ενδέχεται πάντα να προκύψουν επιπλοκές οφειλόμενες αφενός στους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιείται η ισχύς, αφετέρου στους ελιγμούς που προηγούνται της ολικής καταστροφής, ή στην παράξενη «λογική» της κρατικής σκοπιμότητας που «δικαιολογεί» την εξολόθρευση του αντιπάλου. Το ακόλουθο κλασικό μοντέλο εξάλειψης θα βοηθήσει στην εξήγηση ορισμένων πιθανών επιπλοκών.

Μήλιοι και Αθηναίοι

Στην *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, ο Θουκυδίδης παρουσιάζει το παίγνιο με εξαιρετική καθαρότητα.² Αυτό εκτυλίσσεται στη Μήλο, που βρέθηκε στη μέση του άγριου πολέμου μεταξύ δύο πολύ πιο ισχυρών και θανάσιμων πολιτικών εχθρών: των Αθηναίων και των Σπαρτιατών. Καθώς οι Μήλιοι «δεν υποτάσσονται στους Αθηναίους όπως οι άλλοι νησιώτες», αναγκαστικά οδηγούνται σε αντιπαράθεση. Οι Μήλιοι αρχικά παραμένουν ουδέτεροι στη μεγάλη σύγκρουση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης με σκοπό την κυριαρχία στην Ελλάδα. Όταν όμως οι Αθηναίοι λεηλατούν τα εδάφη των Μηλίων, οι τελευταίοι λαμβάνουν «στάση ανοιχτής εχθρότητας», κάτι που θα έχει ως αποτέλεσμα τη βίαιη αντιπαράθεση μεταξύ των δύο (βλ. Χάρτη 1.1).